

IFJ. BERTÉNYI IVÁN

SZÉLL KÁLMÁN

útja a politikai elitbe

CSALÁDI HÁTTÉR ÉS KARRIERÉPÍTÉS

Széll Kálmán annak a birtokos nemesi középosztálynak volt tehetséges és szorgalmas tagja, amelyben jó néhányan képesek voltak nem csupán beilleszkedni a gyorsan változó, modern Magyarország kapitalizáló viszonyaiba, de a megszerzett komoly szaktudás révén az átalakulás fő szereplőivé is váltak. Kompromisszumkészsége még a politikai ellenfeleket alapvetően tisztelő dualista korszakban is feltűnő jelenség volt. Széll Kálmán ugyan nem Deákhoz, Kossuthhoz vagy Széchenyihez mérhető szerepet játszott a magyar történelemben, de a megváltozott korszak elvárásainak magas színvonalon tett eleget, és nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a távolság Magyarországot és Nyugat-Európa között kisebb volt, mint amikor bekapcsolódott a közéletbe.

Olyan időszakban játszott vezető szerepet, amikor a konzervatív-liberális konszenzus jóformán mindenkire érvényes volt, és csak ezen belül, a hangsúlyokban voltak látható különbségek. A becsületesség, a törvényességet szem előtt tartó politizálás – különösen hatalmi visszaélésekre hajlamos eldjével szemben – Széll imázsának fontos eleme volt, annál inkább, mert ezzel is Deák erkölcsi örökösének tüntethette fel magát. Kormányfőként azzal igyekezett látványosan különbözni hatalmas parlamenti többségre támaszkodó eldjétől, hogy szinte nem is élt a képviselői fölényrel, és igyekezett látványosan jó viszonyt fenntartani a létszáma alapján gyenge ellenzékkel.

Széll Kálmán.

Benczúr Gyula nyomán Diósy Antal festménye

Adukai és szentgyörgyvölgyi Széll család valószínűleg a Zala megyei szentgyörgyvölgyi örök közül származik. Közülük Széll Tamás, valamint testvérei, György, Péter, Dorottya és Anna 1639. május 22-én Bécsben címeres nemeslevelet nyertek III. Ferdinánd királytól, amit Vas vármegye 1690-ben hirdetett ki. Mivel ez a nemeslevél már a nemesség régiségét említi, lehetséges az is, hogy a család a 15. századból ismert Kalota nembeli Széll ősöktől származik. A dunántúli család az idők során sokfelé elágazott, s egyik ága a Tiszántúltra került, és református vallású lett. Ebből az ágból származott Széll Kálmán nagyszalontai református lelkész (1838–1928), a szalontai egyházmegye esperese, aki Arany János fiatalon meghalt leányát, Juliannát vette feleségül.

A SZÜLŐK

Széll Kálmán édesanyja, felsőeőri Bertha Júlia régi Vas megyei katolikus nemesi családból származott, amelyből a 19. század első felében megyei alispán és országgyűlési követ is kikerült. Apját, Bertha Ignácot (1780–1847) 1828 és 1838 között négyszer is Vas megye alispánjává választották, s Bertha Júlia fivére, Bertha Antal volt a megye egyik követe azon az 1839–40-es pozsonyi diétán, ahol Deák Ferenc vezette az ellenzék küzdelmeit. A szűkebb rokonsághoz tartozott Bertha Sándor, aki sokat tett a megye gazdasági felvirágoztatásáért: Fáy Andrással együtt indított mozgalmat a takarékpénztárak felállítása érdekében, és lelkes tagja volt az Országos Magyar Gazdasági Egyletnek is. A Széchenyi István által alapított Lovar Egylet titkáraként is kifejtett közéleti aktivitását honorálva a Magyar Tudományos Akadémia 1839-ben levelező tagjává választotta, később pedig a tudós társaság ügyésze és pénztári ellenőre lett. Széll Kálmánnak a Bertha családból kikerülő rokoni között is találunk olyan személyiségeket, akik műveltségükkel, közéleti, politikai aktivitásukkal a Vas megyei köznemesség átlaga fölé emelkedtek.

Ilyen embernek mutatják be a források Széll Kálmán apját, Széll Józsefet is. A második gyermekként 1801-ben született fiú jogi tanulmányai után, 1826 tavaszán ügyvédi esküt tett, majd elszegődött a Batthyány hercegek németújvári uradalmához ügyvédnek. Az 1825–27-es diétán – az országgyűlésen

meg nem jelent Niczky Kristóf gróf helyett – mint absentium ablegatus vett részt. 1831-ben Batthyány Fülöp herceg, Vas vármegye örökös főispánja táblabíróvá nevezte ki, majd az 1839-es pozsonyi diétán a megye egyik követe volt – minden bizonnyal ekkor barátkozott össze Deák Ferencsel. 1842-ben másodalispánná választották, és ebben az évben vette nőül Bertha Juliát, az előző alispán leányát. 1843. június 8-án a Vas megyei Gasztonyban megszületett első gyermeke, Kálmán, majd két évvel később kisebbik fia, Ignác. Az 1845. augusztus 27-i megyegyűlésen közfelkiáltással választották meg az első alispáni hivatal élére.

Az 1848-as fordulat tehát Széll Józsefet Vas vármegye első választott tisztiségének birtokosaként érte. A felbolyduló közéletben még egyértelműbben elkötelezte magát a hatalomra kerülő liberálisok oldalán. Ennek egyik fontosabb oka lehetett a Deák Ferencet a Széll családhoz fűző atyafiság, ugyanis Széll József egyik öse Hertelendy lány volt, és a dunántúli birtokos nemesi családon keresztül szegről-végről rokonságban állt Deákkal is. Mivel pedig

Széll Kálmán apja, Széll József (1801–1871) (fent) és Deák Ferenc (1803–1876), aki a Széll családdal távoli atyafiságban állva a kor szokásainak megfelelően segítette a rokon elvarátók közéleti karrierjét (jobbra)

Bertha Juliának volt egy kisebb birtoka a Zala megyei Márócon, az évenkénti birtokellenőrző utak során Széllék meglátogathatták kehidai rokonukat is.

A Széll Józsefet és Deák Ferencet a rendi világ szokásai szerint összefűző, nem egyenlő fontosságú személyek közötti atyafiságos barátság nagy hatással volt a Széll család elkövetkező évtizedekben betöltött közéleti pozíciójára. Az 1848 márciusában Pozsonyba érkező Deák befolyását is sejtethjük a Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmány 1848. április 10-i döntése mögött, amellyel Sopron, Vas, Zala és Veszprém (majd utóbb Somogy) vármegyék, illetve Sopron, Ruszt és Kőszeg szabad királyi városok élére Széll Józsefet és a később vértanúhalált halt, Zala megyei Csány Lászlót nevezték ki királyi biztosoknak.

Május végén Széll kérésére István nádor Vas megyére korlátozta feladatkörét, s amikor 1848. június 23-án a rumi kerületben az első népképviselői országgyűlés tagjává választották, lemondott az alispánságról. 1848 őszén Szemere Bertalan belügyminiszter Vas megye kormánybiztosává nevezte ki. Széll József érdemeket szerzett a megyei népfelkelés megszervezésében, illetve a Vas megyei nemzetőrség felállításában is. 1849. január 18-án aláírt egy hódoló feliratot, azaz elismerte a törvényes formák félretételével trónra került Ferenc József uralmát. Mivel a kitűzött határidőig nem jelent meg Debrecenben, sokakkal együtt őt is lemondottnak tekintette a magyar képviselőház. A fegyveres ellenállásban nem vett részt, és nem volt összefüggésbe hozható a Habsburg-ház trónvesztésének

nyilvánító *Függetlenségi nyilatkozattal* sem, ezért a szabadságharc leverése utáni megtorlások idején mentesítették a felelősség vonás alól.

SZÉLL KÁLMÁN GYERMEK-KORA ÉS TANULMÁNYAI

A Széll szülők nagy gondot fordítottak gyermekeik oktatására, és anyagi áldozatoktól sem riadtak vissza, hogy őket – a kor szemléletének megfelelően elsősorban két fiukat – művelt és jól képzett emberekké neveljék (1852-ben megszületett harmadik gyermekük, Mária). Ennek érdekében Svájcban francia nevelőnőt is szerződtettek melléjük, hogy az akkoriban csak a műveltebb felsőbb körökben beszélt francia nyelvet elsajátítsák. A tízéves Kálmánt

az 1853–54-es tanévben írták be a soproni bencés gimnáziumba, mivel apja ekkor a soproni közigazgatási kerület cs. kir. országos főtörvényszék tanácsosaként dolgozott. Az ekkor többségű Sopron bencés gimnáziumában a tanítási nyelv is német volt. Bár ebben sokan nemzeti sérelmet láttak, a megszerzhető biztos német nyelvtudás inkább előnyökkel járt, hiszen a 19. századi közép-európai legfőbb közvetítő nyelv tökéletes ismerete nélkül komolyabb közéleti pályáról a politikai rendszertől függetlenül sem nagyon álmodhatott volna senki. A következő tanévtől kezdve azonban Széll Kálmán már a családi mintákat követve a szombathelyi premontrei gimnáziumba járt, az akkor első osztályba lépő öccsével, Ignáccal együtt. A Vas megyei középosztály elsősorban ide, a premontrei gimnáziumba járatta fiúgyermekét.

A Széll fiúk minden évben máshol kaptak kosztot és kvártélyt, első évben a gimnázium egyik pap tanáránál, máskor egy megyei tisztviselőnél, de jellemzőbb volt, hogy jövedelmüket kosztos diákok fogadásával kiegészítő özvegyasszonyoknál laktak. Széll Kálmán ott-honosabban érezhette magát a szombathelyi főgimnáziumban és magában a városban is, mint Sopronban. Fontos különbség volt Sopronhoz képest az is, hogy a premontrei gimnázium hazafias szellemisége akár a kötelező német tannyelvet is kikezdte. Feljegyezték, hogy a történelemtanár Sztraka Gábor ezekben az időkben az első néhány német szó után mindig magyarul tartotta meg előadásait. A szabadságharc leverését követően a tanárok közül többen börtönt viseltek, így sejthető, hogy a rájuk erőltetett germanizáció ellenére magyar nemzeti szellemben nevelték a gondjaikra bízott ifjakat. Ez minden bizonnyal összefért azzal is, hogy az október 1-jén induló tanév legelső ünnepi eseménye mindig az október 4-i ünnepi szentmise volt Ferenc József császár neve napján.

Széll Kálmán a szombathelyi premontreieknél töltött évek alatt mindvégig osztályelső volt, és az 1861. július 31-én letett érettségi vizsgán minden tárgyból praeclarus, matematikából és fizikából egyenesen laudabilis eredményt ért el. Az idős politikus 1911-ben az 50. érettségi találkozásán szép szavakkal emlékezett vissza a gimnáziumi évekre, ahol szónoklata szerint az államférfiúi pályán legfontosabb erényt, a kötelességtudást megtanulhatta: „Az ott szerzi [...] az erőt, ahol

Széll Kálmán, a fiatal pénzügy-miniszter. Giehsz Adolf litográfiája

nevelik, abból a humusz-ból, amellyel körültakar-ják, amellyel esztét, lelkét, munkaerejét, munkaképességét fel tudják eleveníteni, erőssé tudják tenni. Ez az intézet, ahol én mindezt

megkaptam, amivel az országot és talán az emberiséget is szolgálni tudtam. Itt kaptam azokat az erőket, itt rakták belém azokat a tüzeket, amelyek munkámra alkalmassá tettek, nem szisztematikus módszerekkel, nem ki-mondott szavakkal, hanem azoknak cselekvése által, akik minket neveltek és tanítottak.”

Az 1861-es esztendő nem csupán Széll Kálmán, hanem az ország életében is fontos fordulatot hozott: az itá-liai háborús vereségek hatására megrop-pant önkényuralmi rendszert Ferenc József kevésbé népszerűtlen kormányzati formával kívánta helyettesíteni, ezért ismét összehívta a magyar országgyű-lést, illetve a választások lebonyolítása érdekében a megyegyűléseket is. Ahogy az sok helyen történt, Vas megyében is az utolsó „alkotmányos”, tehát 1848-

as tisztviselőket választották meg is-mét, így Széll József 1861. július elején újból alispán lett. Igaz, ezúttal csak né-hány hónapig tölthette be ezt a tisztsé-get. Mivel a magyar országgyűlés nem volt hajlandó elfogadni a februári pá-tenst, és ragaszkodott az 1848-as tör-vények érvényességéhez, azaz „nem en-gedett a 48-ból”, Ferenc József felosz-latta a magyar parlamentet, és Schmer-ling ideiglenes abszolútizmust vezetett be. A liberális ellenzékiekhez hasonlóan 1861. november 4-én Széll József is le-mondott az alispánságról, és visszavo-nult a közügyektől. Ekkor vásárolta meg Cseh Sándortól azt a rátóti birto-kot, amely később, Széll Kálmán alatt a kormányelnök lakóhelyeként országos ismertségre tett szert.

Közben Széll Kálmán megkez-dte jogi tanulmányait a pesti egyetemen. Az akkori közfelfogás, a családi tradi-ciók erre a pályára terelték, de a köz-életi pályához nélkülözhetetlen elmé-leti tudást is csak itt lehetett megsze-rezni ekkoriban. Ahogy az ország, úgy a pesti egyetem is átmeneti állapotban volt ekkor: az 1850-es évek németesítő

hatása véget ért, ismét a magyar lett a tannyelv. Széll Kálmán az államvizsgát 1863-ban kitűnő eredménnyel tette le, majd 1866-ban megszerezte a jogtu-dori címet is, de a doktorátust később soha nem használta.

A doktori cím megszerzésének ide-jére ismét nagyot fordult az ország sorsa: az udvar és a magyar vezetők kö-zött megindult egyezkedés – részben Deák *Húsvéti cikke* nyomán – komo-lyabb formát öltött; 1865 végén ismét összeült az országgyűlés, és már a ki-rállyal való megegyezés részleteit tár-gyalta. A képviselők között ismét ott ült Széll József, akit a körmendi választókerület tisztelt meg képviselői man-dátummal. A Deákot politikai értelem-ben is vezérének tekintő atyafi nyilván több alkalommal is tiszteletét tette De-áknál az Angol Királynő Szállodában, és igen valószínű, hogy az egyetemi ta-nulmányai miatt szintén Pesten élő fiát, Kálmánt is magával vihette. Itt is-mételen találkozhatott a fiatalember Deák már Kehidáról ismert nevelt lá-nyával, Vörösmarty Ilonával.

SZÉLL KÁLMÁN HÁZASSÁGA

Aki ismeri Vörösmarty Mihálynak meny-asszonyához, a nála több mint húsz évvel fiatalabb Csajághy Laurához 1843-ban írt, *A merengőhöz* című szép ver-sét, az érzékelheti, hogy az ünnepektől költő és a fiatal leány kapcsolata bonyo-ltabb volt az átlagos szerelemnél. Vö-rösmarty női társaságban mindig fél-szegen viselkedett, Laura kezét is csak nagy nehezen merete megkérni. S bár a frigyből több gyermek is született – kö-zülük csak a bírói pályára lépett Béla (1844–1904), Ilona (1846–1910) és Er-zsébet (1848–1879) élte meg a felnőtt-kort –, a nagy költő házasságát még-sem lehet felhőtlenül boldognak és za-vartalannak nevezni. Bár látszatra nem volt semmi gond, a költő szokásai min-den bizonnyal feszültséget okozhattak. Elterjedt a pletyka, hogy a fiatalasszony másoknál keresett vigasztalást. Sőt, bár az első nyilvánosságban természetesen efféle hírek nem láttak napvilágot, a kortársak arról suttogtak, hogy Deák Fe-rencnek, a költő nőtlen jó barátjának is viszonya volt Vörösmarty feleségével.

Annyit tudhatunk, hogy a humort kedvelő Deák valóban incselkedő han-gú leveleket írt Vörösmartynéhoz, ame-lyekben gyakran átlépte a barátság ha-tárát. Szavai kínosan közvetlennek s a becéző szavak megválogatásában szín-

te már nem is kétértelműnek tűnnek, így alakulhatott ki az a vélemény, hogy Vörösmarty Ilona vér szerinti apja valójában maga Deák volt. Thallóczy Lajos, a kiváló történész és bécsi hivatalnok is feljegyezte naplójába, amikor 1890 áprilisában látta Széll Kálmánét s leányát, hogy „Széllné – kit a közvélemény Deák F. leányának tart – arczra nagyon hasonlít a nagy költőhöz, s ha csakugyan mégis az ő leánya, nem tartozik sikerült munkáihoz”.

Deák mindenesetre az elvártnál sokat többet tett elhunyt barátja gyakorlatilag vagyontalan árváinak megsegítésére. Az abszolutizmus sajtóviszonyai között csak magánlevelekben volt lehetősége a gyűjtés koordinálására, mégis hatalmas összeget, mintegy százezer forintot sikerült összeszednie, s ezzel megteremtette az anyagi hátteret az árvák felnevelésére. Fennmaradt és utóbb nyomtatásban is megjelent Deák gyámleányához intézett intelme, amelyben a kor erkölcsös nőideálját állította példaként Ilona elé.

Akár hitelt adunk a Deák és Vörösmarty Ilona közötti apa–leány kapcsolatról szóló mendemondáknak, akár nem, bizonyos, hogy a politikus komolyan vette gyámtyai teendőit, így nagy figyelmet fordított arra is, kihez adja feleségül nevelt lányát. Ezért az a tény, hogy Széll Kálmán már igen fiatalon, 24. életévét be sem töltve, frissen szerzett jogi doktorátussal, ám egyelőre állás nélkül 1867 tavaszán Vörösmarty Ilona vőlegénye lehetett, igen fontosnak tűnik. Ráadásul Deák egy ízben elmondta gyámleányának, hogy jobban szeretne volna, ha csak nyolc-kilenc év múlva megy férjhez, ami persze az ekkor már 22 éves menyasszony korát figyelembe véve nagyfokú önzésre vallott a gyámapa részéről, aki talán attól félt, hogy elveszíti a sokban gondját is viselő leány közelségét. Kevés fennmaradt fényképéről átlagos, nem kellemetlen külsejű nő tekint ránk, így a rosszmájú kommentárokból mindig bővelkedő Thallóczy-napló 1902-es megjegyzését, mely szerint Széllné „most idősb korában nem rút, régebben nagycsontú volt s ridegebb”, túlzott kritikának mondhatjuk.

1867 tavaszán tehát Ilona a fiatal Széll Kálmán menyasszonya lett, s ehhez Deák engedélye is kellett. A kiegyezési tárgyalások közepette „a haza bölcse” egyrészt azért adhatta beleegyezését, mert a Széll családdal ápolt atyafiságos barátság és a vőlegény apjával évtizedek óta tartó politikai együtt-

működés révén jól ismerhette a kérőt. Erre utalhatott az az Ilonához intézett, humorosnak szánt mondata is, amelyben örömet fejezte ki a házasság felett, mert így, úgymond, végre rokonságba került saját gyámleányával, vagyis a vőlegényt távoli rokonának tartotta. Sokkal komolyabb súllyal eshetett azonban a latba az a tény, hogy a fiatal Széll Kálmánt személyében méltónak találta a nagy tisztességre. Évek óta ismerte, akár első kézből szerezhetett információkat tanulmányairól, a rokonlátogatások során elbeszélgethetett a fiatal egyetemistával, és kiismerhette gondolkodását, meggyőződhetett tehetségéről, szorgalmáról.

A vőlegényt 1867 augusztusában Deák meghívta Pusztaszentlászlóra is, így még az esküvő előtt szinte családi körben érintkezhetett leendő vejével. Szeptemberben Széll Kálmán egykori egyetemi évfolyamtársa, az akkoriban minisztériumi tisztviselő Halász Imre hivatalos ügyben Bécsből az ott folyó gazdasági tárgyalásokról beszámoló ide érkezett, és Deák kérdésére elmondta véleményét Széllről. Az apósje-

lölt nagy örömeire kijelentette, hogy diáktársában „igen komoly, majdnem zárkózott természetű fiatal embert” ismerhetett meg, „ki nem igen érdeklődött kortársai frivol mulatságai iránt, de szorgalmasan látogatta az előadásokat, és sokat tanult nemcsak az egyetemi tantárgyakból, hanem ezeken kívül is”.

Az esküvőre a pesti lipótvárosi templomban, az Ybl Miklós tervei alapján akkoriban épülő bazilikában került sor 1867. szeptember 15-én, néhány hónappal a kupola beomlása előtt. A házasságkötési ceremónián Széll Kristóf, a vőlegény magas országos bírói tisztiséget betöltő nagybátyja mellett Holán Ernő közlekedésügyi államtitkár volt a tanú. Az ifjú pár ezután Rátótra költözött, a birtokot Széll József fia és menyje rendelkezésére bocsátotta. Itt éltek, abban a régi, tízsobás kúriában, amelyet majd csak apja halála után kezdett modernizálni és az akkor még fiatal Hauszmann Alajossal kibővített Széll Kálmán.

Széll Kálmáné Vörösmarty Ilona harmincéves korában. Licskó János 1875-ös fényképe

ROKONSÁG ÉS ATYAFISÁG

Manapság családon legfeljebb három generációt értünk, és legtöbbször az elsőfokú unokatestvérekig tartjuk számon a rokonságot. Az 1848 előtti nemesi világban azonban teljesen más volt a helyzet. Az ősiség törvénye miatt nagyon fontos érdeke volt minden nemesnek, hogy tudjon távoli rokonairól is, hiszen a közös őstől szerzett birtokadomány az ág kihalása után a legközelebbi rokoné lett – elvileg. (A gyakorlatban végeláthatatlan pereskedések következtek, amelyek során a rokonság bizonyítása volt az egyik kulcskérdés.) Ebből következően a nemesség egész szemléletmódja, életvitelére más volt.

A rokonokkal való kapcsolattartás, a korszak mostoha közlekedési viszonyaihoz képest gyakori látogatások, vendégeskedések a ma nagyvárosi embere számára már szinte elképzelhetetlenül családias és rokonságcentrikus életmódot eredményeztek. A korban komoly sértésnek számított, ha valaki nem látogatta meg útja során a nem messze fekvő faluban élő rokont, még ha egyszerű rokonsági fokokkal kifejezhetetlen, távoli atyafiságnak számított is csupán a kapcsolat. Egy-egy ilyen látogatás akár több napon át tartó vendégeskedést jelentett, persze a vendéglátók anyagi lehetőségeinek függvényében.

Ezek a találkozások a családi életre vonatkozó hírek cseréjén túl esetleges házasságkötéseket is előkészíthettek, és persze a tágabb értelemben vett közélettel kapcsolatos eszmecserékre is sor került. A férfiak megvitathatták a közelgő megyegyűlésen szereplő politikai kérdéseket, tanácskozhattak arról, miként jutassák valamilyen megyei pozícióba a rokonság arra érdemesnek tartott tagját, és akár országos politikai témák is szóba kerülhettek. Ilyen lehetett tehát az a milió, amely a Vas megyei birtokos nemesség és a Széll család atyafiságának reformkori mindennapjait is meghatározta.

Mivel Széll József egyik öse Hertelendy lány volt, ezen a dunántúli birtokos nemesi családon keresztül szegről-végről rokonságban állt Deákkal is. Mivel Széll Kálmán édesanyjának, Bertha Júliának volt egy kisebb birtoka a Zala megyei Márócon, az évenkénti birtokellenőrző utak során Széllék meglátogathatták kehidai rokonukat is. A Széll családnak Deák felé irányuló érdeklődése beleillik a kor felfogásába: a dunántúli nemesség rokonságtartó hálójában a már addigi szereplésével is országos jelentőségű s 1848 tavaszán miniszterré emelkedett Deák Ferenc olyan rokon volt, akivel egyre inkább érdemes volt jó barátságba, szoros kapcsolatba kerülni. Mindez persze Széll reformpárti, liberális felfogásával is összhangban állhatott.

SZÉLL KÁLMÁN POLITIKAI PÁLYÁJÁNAK KEZDETEI

Széll Kálmán házasságkötésére a kiegyezés évében került sor. Ferenc József 1867. februárban felelős kormányt nevezett ki, a miniszterelnökséget visszautasító Deák helyett Andrássy Gyula gróf vezetésével. Május 29-én a képviselőház Kossuth intelmei ellenére megszavazta a kiegyezési törvényt, június 8-án pedig ünnepélyesen megkoronázták Ferenc Józsefet. A kiegyezést megszavazó s a parlamenti vitában amellett érvelő képviselők közé tartozott Széll József is, akit 1867 áprilisában az Andrássy-kormány kinevezett Vas vármegye első emberévé, főispáni helytartójává. A már idős, egyre gyakrabban betegeskedő politikus feladata volt a kormányzat akaratát képviselni és a választott tisztviselőkkel közösen kormányozni a megyét. Hamarosan ezek közé a tisztviselők közé tartozott fia, Kálmán is.

Az alapos és széles körű ismeretekkel bíró fiatalember a kor eszményeinek megfelelően a haza, a köz szolgálatának akarta szentelni tehetségét, és a családi hagyományokat követve Vas megyében kívánta megkezdeni pályafutását. Apja a főjegyzői állás megpályázását javasolta neki – amelyet a főispáni helytartó fiaként bizonyára el is nyert volna –, ám ő a döntés előtt tanácsot kért feleségétől. Végül Deákhoz fordultak, aki ugyan elismerte, hogy a főjegyzői állás előkelőbb, mégis azt ta-

nácsolta Széllnek, hogy mivel a „szolgabíró közvetlenebb érintkezésben van a néppel, megismerkedik életmódjával, viszonyaival: s az, ki a politikai térre akar lépni, sok hasznát veheti annak. Helyes is, hogy megismerje a népet, szükségleteit, bajait, mint képviselő nagyjából a nép ügyét védelmezi.” Így lett Széll Kálmán első közhivatali állása a szolgabíróság a szentgotthárdi járásban.

Deák tanácsaival az ifjú jogász amúgy is gyakran élhetett, hiszen 1867. december elején felesége kérésére ismét Pestre utaztak. Itt hat hétig laktak Csajághy Lauránál és Vörösmarty Bélánál, s Deák is majd mindennap hosszú órákat töltött e körben. A Vas megyei birtokra visszaköltöző párt 1868 nyarán Deák Rátóton is felkereste, és sógora, Oszterhueber József halála után 1873-ig minden nyári parlamenti szünetet Szélléknél töltött. Deák Ferenc a régi Széll-kúriában külön szobával rendelkezett, de szívesebben időzött a parkban, és vendégeit is ott fogadta leginkább. Különösen a szabadtéri tekepályát és a régi tölgyekből álló facsoportot kedvelte. Jól mutatja Deák érzelmi kötődését Rátóthoz, hogy bár kevés fotót őrzött, ezek között volt olyan is, amely a Széll-kúriát és annak parkját ábrázolta.

Deák első látogatása Széll Kálmán és Vörösmarty Ilona gyermeke megszületésének is szólhatott, hiszen az anyja után Ilonának nevezett kislány 1868 tavaszán látta meg a napvilágot. Bár az első gyermek az esküvő után hamar vi-

lágra jött, további gyerekek nem követték. Úgy tűnik, a fiatalon megkötött frigy nem minden szempontból volt szerelmi házasságnak mondható. Még a Széll iránt elfogult életrajzíróknak is el kellett ismernie, hogy „Széll Kálmán távol állott az ideális férjfiasságtól”, s az őt megörökítő korabeli képek megerősítik ezt a visszafogottnak mondható véleményt. Igaz, előnytelen külsejét elegáns öltözködéssel és ápoltsággal igyekezett ellensúlyozni, mégis inkább értelmi képességei, műveltsége és tájékozottsága tehették vonzóvá. Másrészt viszont ő sem elsősorban a nőt szerethette Vörösmarty Ilonában, hiszen ismeretes volt Széllről, hogy „nagy nőbarát”, vagy, ahogy Thallóczy fogalmazott, „más határban keresi testi vágyainak kielégítését”. Mégis, a jelek szerint szoros emberi kapcsolat, kölcsönös tisztelet és megbecsülés fűzhette össze a házastársakat, s Széll Kálmán életrajzírójának, Halász Teréziának igaza lehetett, amikor kapcsolatukat így jellemezte: „Ha volt is olyan idő, amikor átmenetileg felhők vonultak át házasságuk egén, a mély szeretet egymás irányában, a kölcsönös belső megbecsülés és a szoros összetartozás meleg érzése mindig változatlanul fennállt a házastársak között.”

Így azután ha esetleg lehetséges is, hogy Széll nem elsősorban Vörösmarty Ilona férje, hanem jóval inkább Deák Ferenc veje szeretett volna lenni, feleségében olyan szellemi partnerre talált,

akivel akár komoly közügyeket is megbeszélhetett. A rendkívül művelt nő kora tudásaival is kapcsolatban állt, zongoratudását igyekezett lányának is átadni, és ami Széll szempontjából a legfontosabb lehetett, gyámapja mellett komoly ismereteket halmozott föl a magyar alkotmánytörténet és a közjog terén. Így nem meglepő, hogy mind Deák, mind utóbb Széll is szívesen kikérte véleményét aktuális politikai kérdésekről. Mivel a szereplőket személyesen is ismerte, véleményére érdemes volt adni, s ezt a máskülönben csipős nyelvű Thallóczy is elismerte, amikor 1902. augusztus közepén Széll miniszterelnök és családja vendégeként töltött egy kis időt Rátóton. Naplófeljegyzéseiből kitűnik, hogy Széllné is aktív részese volt a nagypolitikai témákról folytatott beszélgetésnek, ami kiváltotta Thallóczy elismerő szavait: Széll *„felesége valóban igen okos, művelt nő, méltó lánya a Vörösmartynak, a derék, kihálóban lévő, igazi honleány típusa”*.

AZ ELSŐ ORSZÁGOS SZEREP

1868. március 29-én *„hosszas agybántalom következtében”* meghalt Szabady Sándor, Szentgotthárd kormánypárti képviselője. Széll Kálmán apja volt ekkor a megye első embere, apósa a kormánypárt vezére, ráadásul a kérdéses választókerületben élt, és ő volt a lakossággal gyakori kapcsolatban álló szolgabíró. Nem tűnik meglepőnek ezek után, hogy megválasztása nagyobb problémák nélkül ment végbe. Április 23-án – miután a választók küldöttsége felkérte a jelöltség elvállalására – magyar és német nyelven is elmondta programbeszédét. Első komolyabb politikai beszédében kijelentette, hogy megválasztása esetén *„az ország-házban azon párt sorai között foglalna helyet, mely párt a nemzet bizalmát bírja, s amelyik a békés, de határozott haladást tűzte jelszólul zászlójára”*, azaz a kormánytöbbséghez tartozónak mondta magát.

1868 őszén a Széll család Pestre költözött, s csak pihenés céljából tartózkodtak Rátóton. Széll Kálmán számíthatott Deák támogatására, hiszen az öregúr kijelentette gyámleányának: *„Mindent meg fog tenni kedvemért, hogy őt [ti. az ifjú Széllt] e pályán segítse.”* Deák az alaposan felkészült fiatal jogászt eltanácsolta a jogi pályától. *„Jurista annyi van, ahány embert csak látsz az utcán. Menj a jogi pályáról a pénz-*

ügyire, s dolgozzál ott!” – tanácsolta neki. Valóban: a magyar politikai kultúrában, részben a rendi korszak nemesi szemlélete miatt is, dominált a jogászi hozzáállás. Praktikusabb ismeretekkel rendelkező politikusokból nagy hiány volt, így különösen kevesen értettek a gazdasági, pénzügyi szakkérdésekhez. Deák tanácsa tehát a nemzeti érdekek is megfelelt, hiszen az önálló magyar államélet számára nélkülözhetetlenek voltak a pénzügyi szakemberek, ugyanakkor olyan irányt szabott az értelmes és szorgalmas fiatal Széll Kálmán pályafutásának, ahol kevés versenytárssal kellett megküzdenie, s így gyorsabb előmenetelre számíthatott.

Deák Ferenc 1868 és 1873 között a nyarakat Rátóton töltötte, s mivel a nagy tiszteletnek örvendő politikussal sokan még a nyári pihenőidő alatt is beszélni kívántak, többen érkeztek Rátóra ezekben a hetekben. Széll Kálmán a lehető legelőnyösebb közegben, bárátságos légkörű, könnyed együttlétek házigazdjaként fonhatta szorosabbra kapcsolatát a kormánypárt olyan fontos személyiségeivel, mint például Szlávy József, Kerkápoly Károly, Tisza Lajos vagy Szende Béla. Széll feleségének visszaemlékezései bepillantást engednek ezekbe az órákba is: a politikusok napközben a kertben lengőtekét játszottak, amit Deák *„az akácfaék és orgonák árnyékában ülve a kerti ülésen órákszám”* figyelt, s az idillt legfeljebb a zsémbes öregúr egynémely csipkelődő megjegyzése zavarhatta meg.

Úgy tűnik, hogy Deák tanácsok mellett elsősorban azzal segítette Széllt, hogy a fiatalember ismertté válhatott általa, sőt automatikusan megbecsültté is, hiszen az az ifjú politikus, akihez hozzáadta gyámleányát, csakis becsületes, kiváló tehetségű hazafi lehetett. Széllnek végeredményben nem is volt más dolga, mint hogy szorgos munkával megfeleljen ezeknek a pozitív elvárásoknak. És Széll valóban igyekezett. Az 1869. tavaszi országgyűlési képviselő-választásokon ismét megmérette magát, és a még mindig csak a 26. életévében lévő képviselő március 16-án nagy szavazattöbbséggel védte meg mandátumát. A Deákhoz fűződő kapcsolat mellett részben szorgalmának elismerése lehetett, hogy 1869-ben a delegációs bizottság tagjának is megválasztották, s ott a legfontosabb hadügyi albizottságba került. Két ízben itt is szerepelt előadóként, így ebben a jóval exkluzívabb szférában is megszerzte első politikai tapasztalatait. ♦

Sokan mondják, a közéleti karrierhez nem elegendő a tehetség: szerencsére és főleg kapcsolatokra is szükség van a sikerhez. Talán éppen ezért övezte már az antik Rómától kezdve nagy megbecsülés azokat a homo novusokat, akik önerejükkel, családi, rokoni kapcsolatok segítségével nélkül emelkedtek ki az átlagból, s a családból elsőként töltötték be magas pozíciókat. Széll Kálmán ilyen homo novus volt a 19. században, amikor ez ritkaságnak számított.

Nemesi háttér és kapcsolatrendszer nélkül, önmagában a tehetség és a szorgalom akkoriban nagyon keveseknek tette lehetővé a kiemelkedő közéleti pályafutást. Elsősorban azok számára, akik olyan terület szakértői voltak, ahol a magyar elit átlagos felkészültségű és műveltségű tagjai nem mozogtak otthonosan. A 19. század második felében még ilyennek számított a gazdasági, pénzügyi szakértelem: a jellemzően jogi végzettségű magyarok kevéssé ismerték ki magukat a modern kapitalista viszonyok között, így fehér hollónak számított az, aki közgazdasági jártassággal bírt. A leglátványosabb és már saját korában ünnevelt politikai karriert a Lamberg grófok móri gazdatisztjének óriási tehetségű, nem is nemesi származású fia, Wekerle Sándor (1848–1921) futotta be, aki a pénzügyminisztérium kistisztviselőjéből lett az ország államháztartását rendezni képes államtitkár, miniszter, majd háromszor is miniszterelnök.

Széll Kálmán is pénzügyi szakértelemével tűnt ki kortársai közül, s szerzett magának már igen fiatalon komoly közéleti pozíciókat, amiben persze az is közrejátszott, hogy Vörösmarty Ilonát, a nagy költő árván maradt leányát vette feleségül, akinek gyámapja a kor legtekintélyesebb politikusa, Deák Ferenc volt. Márpedig Széll karrierje az 1867-ben megkötött házasság után ívelt felfelé, tehát magától értetődőnek tűnik feltételezni: „a haza bölcsének” segítségére, támogatása hozzájárulhatott ahhoz, hogy már igen fiatalon megalapozta politikai sikereit.